

Ett forskningsinstitut konsolideras

BO SANDELIN

”Forskning för forskningens egen skull har aldrig varit tanken med institutets verksamhet och vi skiljer oss på denna punkt från universiteten... Vi sysslar med vad anglosaxarna kallar ’applied economics’” (s 47). Så karakteriserade dåvarande chefen Lars Nabseth 1970 verksamheten vid Industriens Utredningsinstitut (IUI) (nu Institutet för Näringslivsforskning, IFN) och det skulle man fortfarande kunna göra. I det stora projektet om institutets historia har Benny Carlson och Mats Lundahl nu kommit med sin tredje volym, *Ett forskningsinstitut konsolideras – IUI från 1967 till 1972*, dvs Lars Nabseths chefsperiod.

Boken är liksom tidigare volymer mycket innehållsrik. IUI/IFN har på ett eller annat vis varit involverat i de flesta stora ekonomiska frågor sedan mitten av 1900-talet, från de statliga långtidsutredningarna – som var ett viktigt planeringsunderlag för offentliga myndigheter och stora företag – till branschstudier och heta debatter om jordbruket, reklamen och bostadsmarknaden. IUI:s historia ger därför intressanta inblickar i Sveriges ekonomiska och ekonomisk-politiska historia. Vi kan se på några exempel.

Godstransporterna var en aktuell fråga kring 1970 och IUI publicerade en studie som bl a belyste den pågående förskjutningen från järnväg till lastbil. Ett mer akut problem var varven. IUI hade varit inne på området i en studie publicerad 1965 och samarbetade några år senare med en statlig utredning. Man var ganska optimistisk och menade att ”marknaden finns för en betydande far-

tygsexport i framtiden. Inte minst för de fartygstyper som de svenska varven främst inriktat sig på – stora tank- och bulkbåtar samt högvärdiga specialfartyg – pekar marknadsprognoserna på goda tillväxtmöjligheter” (s 138). Men att förutsäga framtiden är svårt. Oljekrisen och övermäktig konkurrens från särskilt japanska varv gjorde att de stora svenska varven försvann under 1970- och 1980-talen.

En mycket uppmärksammas bostadsdebatt, utsträckt över flera decennier, började med publiceringen 1963 av IUI-skriften *Bostadsbristen – en studie av prispbildningen på bostadsmarknaden* av Ragnar Bentzel, Assar Lindbeck och Ingemar Ståhl. De ville belysa dels hyreskontrollens samhällsekonomiska verkningar, dels konsekvenserna av en avveckling. Boken, som förordade mer av marknadslösningar, vållade livlig debatt, och en kritisk recension i *Tiden* av Bo Södersten skapade enligt Lundahl (2022, s 24) ”en mycket lång animositet” mellan Lindbeck och Södersten. Båda återkom till bostadsmarknaden under de kommande decennierna. Bland annat publicerade Lindbeck (under medverkan av Sören Blomquist) hos IUI *Hyreskontroll och bostadsmarknad* (1972). På IUI utgavs under den aktuella perioden även en ekonometrisk studie av Göran Eriksson och Gunnar Du Rietz om *Bostadsefterfrågans bestämningsfaktorer* (1969) och Branko Salajs *Bostadsproduktionens prisutveckling* (1968).

Ett annat område där IUI kraftsamlade under perioden var jordbrukspolitiken. Odd Gulbrandsen och Assar Lindbeck hade 1966 publicerat *Jordbrukspolitikens mål och medel*, som drev tesen att tullskyddspolitik var ineffektiv. Detta retade upp jordbruksorganisationerna. ”Gulbrandsen och Lindbeck hängdes ut som mindre vetande” (s 34). De svarade med en fördjupad studie, *Jordbruksnäringens ekonomi* (1969). Även den skapade upprördhet i bondekretsar.

RECENSION

Benny Carlson och Mats Lundahl: *Ett forskningsinstitut konsolideras – IUI från 1967 till 1972*, Ekerlids Förlag, 2024, 445 sidor, ISBN 978-9-189-86819-9.

Bo Sandelin är professor emeritus i nationalekonomi vid Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. bo.sandelin@economics.gu.se

RLF-tidningen förklarade att man inte tänkte låta anmäla boken, för man brukade "endast i undantagsfall ägna uppmärksamhet åt sagoböcker" (s 349).

Förhållandet mellan IUI och universitetsvärlden berörs redan i Fredrik Sjöholms förord och senare på olika ställen. Normerna har ändrats, kanske mer vid universiteten än vid IFN. Under Lars Nabseths cheftid publicerades 30 böcker, varav fem även var doktorsavhandlingar och fyra licentiatavhandlingar. Numera består en doktorsavhandling i nationalekonomi normalt av tre-fem artiklar och doktorsavhandlingens är snarare något man har med sig som en merit vid rekryteringen än ett resultat av en IFN-utredning. (Avhandlingarnas förändrade karaktär illustreras också av att det tidigare ibland förekom att en statlig utredning i SOU-serien även blev en doktorsavhandling.¹)

Ett exempel på en branschstudie vid IUI som blev en doktorsavhandling är Lars Wohlin's *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter* (1970). Wohlin – son till Sveriges första kvinnliga doktor i nationalekonomi Margit Cassel-Wohlin och barnbarn till Gustaf Cassel – efterträdde 1973 Lars Nabseth som chef för IUI. Senare var han bl a riksbankschef och 2004 valdes han in i Europaparlamentet för Junilistan.

John Skårs studie av *Produksjon og produktivitet i detaljhandeln* (1971) blev en doktorsavhandling i företagsekonomi vid Uppsala universitet – men annars har nationalekonomer dominerat IUI-forskningen. Anders Klevmarken disputerade 1972 på avhandlingen *Statistical Methods for the Analysis of Earnings Data*, som fullbordats vid IUI. Han var senare professor i statistik och ekonometri.

Carlson och Lundahl avslutar oftast

projektredogörelserna med en översikt av reaktionerna i pressen. Många projekt visades ett överväldigande intresse på nyhetsplats och ibland på recensionsplats. Birgitta Swedenborgs studie av *Den svenska industrins investeringar i utlandet* (1973) kommenterades i minst 85 dagstidningar och allmänna tidskrifter. En studie av beklädnadskonsumtionen av John Ekström och Svante Lundberg "uppmärksammades i mellan 40 och 50 tidningar och branschorgan" (s 279). Ett sextiototal artiklar i IFN:s arkiv redovisar resultat från en undersökning av *Den privata konsumtionen 1931–1975* av Carl Johan Dahlman och Anders Klevmarken. Gunnar Eliassons doktorsavhandling *Kreditmarknaden och industrins investeringar* (1967) uppmärksammades i drygt femton tidningsartiklar. En uppföljare på engelska fick recensioner i internationella vetenskapliga tidskrifter. Bengt Rydén hade sammanställt och bearbetat ett mycket stort datamaterial som bl a presenterades i doktorsavhandlingen *Fusioner i svensk industri* (1972). Avhandlingen hade föregåtts av många artiklar i svenska tidskrifter under flera år. Pressreaktionerna var omfattande och en engelsk version recenserades bl a i *Economic Journal* och *Journal of Economic Literature*. Att engagera sig i den allmänna samhällsdebatten beskrivs som "en av [IUI:s] viktigaste uppgifter fram till våra dagar" (s 363). Den hållningen har naturligtvis bidragit till att IUI:s publikationer ofta nämnts i pressen.

Tidsandan när det gällde synen på stora dominerande företag var något annorlunda kring 1970 jämfört med senare. Konkurrensbegränsande överenskommelser och monopolställning kunde visserligen vara skadligt, men det var

¹ Ett tidigt exempel är SOU 1933:29 som även är Dag Hammarskjölds doktorsavhandling om konjunkturspridningen och som var en bilaga till den stora Arbetslöshetsutredningen. Flera betänkanden i Koncentrationsutredningen på 1960- och 1970-talet var även lic- eller doktorsavhandling; SOU 1969:36, SOU 1968:3, SOU 1968:5, SOU 1970:30, SOU 1975:50.

bara ena sidan av saken. Stordriftsfördelar var den goda sidan. De amerikanska storföretagen tryckte på. Det hade i Europa visserligen tillkommit många fusioner och samarbetsavtal, ”men ändå var man inom EEC och särskilt Frankrike orolig för ’att koncentrationsprocessen icke framskrider tillräckligt snabbt och radikalt’” (s 310). Naturligt monopol var ett levande begrepp i samma anda och vi som studerade grundkurserna i nationalekonomi på 1960-talet lärde oss att SJ, Televerket och Posten var exempel på naturliga monopol. Problemen som deras monopolställning kunde föra med sig hanterades genom att de drevs som statliga affärsverk.

Ett forskningsinstitut konsolideras är historiskt värdefull och den belyser

inte bara IUI:s historia utan ger även en uppfattning om skeendet i stort. Till detta kommer att den är skriven på ovanligt elegant prosa, tryfferad med ett och annat slående citat. I förordet deklarerar Carlson och Lundahl att andra må ta vid och berätta om tiden efter 1972. Låt oss hoppas att några orkar ta sig an uppgiften. Om det även i fortsättningen kommer en volym vart femte år och varje volym täcker sex års händelser så blir det ganska många volymer att se fram emot innan historieskrivningen hunnit ifatt författarnas samtid.

REFERENS

Lundahl, M (2022), *Bo Södersten from Left to Right: Portrait of a Political Economist*, Palgrave Macmillan, Cham.